

*100 éves a Magyar Irodalomtörténeti Társaság**

KISS JENŐ

Két tudományos társaság – egy cél?

Gratulációt és jókívánságokat hoztam a centenáriumát ünneplő Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak. Az idősebb testvértársulat, a Magyar Nyelvtudományi Társaság üdvözlétével jöttem, kívánva további sikeres századokat. Megtisztelő számomra, hogy előadást tarthatok e jeles alkalomból. Szívesen teszem ezt a szakmaiak mellett érzelmi okokból is. Merthogy volt idő, amikor – egyetemi tanulmányaimat megelőzően, illetőleg kezdetén – engem is az irodalomtörténet vonzott leginkább.

A címben megjelölt témakörrel áttekintő szándékkal, néhány szempont kiragadásával szólok, felvillantva társaságaink nem éppen zökkenőmentes történetének egy-egy időszakát, mozzanatát.

A Magyar Tudományos Akadémia – a létrejöttét (1825-öt) követő évtizedekben – egyedül átfogta az akkori egész honi tudományos életet. Később azonban megváltozott a társadalmi és a tudományos környezet. A tudományok differenciálódásának, illetőleg önállósodásának természetes kísérőjelenségeként a 19. század második felében világszerte sorra alakultak meg a szaktudományi társaságok, amelyek nemcsak szigorúan tudományos célokat követtek. Előtérbe került ugyanis a tudománynépszerűsítésnek, illetőleg a tudományos ismeretterjesztésnek, valamint a szakmai érdekképviseletnek a kívánalma is. Az egyetemi képzés fokozatos kiszélesedésével a korábbiakhoz képest számottevően megnőtt az egyes tudományokkal foglalkozóknak, egyszersmind a tudományok iránt érdeklődőknek a száma. A sorra alakuló tudományos társaságok ezeket a heterogén, a szakmai érdeklődés szerint tagolódó csoportokat, köröket integrálták, s a tudományos szemlélet és ismeretek terjesztésével fontos társadalmi funkciót töltöttek be. Mind a nyelvtudományi, mind az irodalomtörténeti társaság tagságának a bázisát a középiskolai tanárok alkották, s hogy ennek a mindenkor vezetőség tudatában volt, bizonyítják a társaságok működési formái, rendezvényeik egy részének szakmai továbbképzés jellege, illetőleg a folyóirataikban közölt információk egy része is. Magyarországon sokáig csak a pesti egyetemen volt magyar tanszék (ezt 1791-ben alapították), s csupán 1872-ben osztdódott a Toldy Ferenc vezette magyar tanszék egy irodalmi és egy nyelvészeti tanszékre. (Ez utóbbi a Budenz József irányította urál-altaji összehasonlító nyelvészeti tanszék volt, amelyből kiválással önállósult a külön magyar nyelvtudományi tanszék 1878-ban Simonyi Zsigmond vezetésével.¹)

* Kiss Jenő, Bernáth Árpád és Praznovszky Mihály dolgozatai a százéves Magyar Irodalomtörténeti Társaság 2011. december 15-i konferenciáján elhangzott előadások szerkesztett változatai.

¹ BENKŐ Loránd, *Két évszázad a magyar nyelvtudomány szolgálatában*, Magyar Nyelv, 1992/2, 144.

A társadalomtudományi szakemberek közül elsőként (1867-ben) a történészek alapítják meg a maguk Magyar Történelmi Társulatát,² a régészek és művészettörténészek 1878-ban a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulatot, a néprajzosok 1889-ben a Magyarországi Néprajzi Társaságot (1896 óta hívják Magyar Néprajzi Társaságnak; részletesen³). 20. századi alapítású mind a Magyar Nyelvtudományi Társaság (1904; alapítási tervekről az 1880-as évek elejéről tudunk),⁴ mind pedig az idén jubiláló Magyar Irodalomtörténeti Társaság.⁵ Az alapítás mozzatosságait, elveit és célját tekintve azonban az utóbbi kettő is a hosszú 19. század gyermeke. Ezt a két tudományos társaságot nemcsak alapításuk időbeli közelsége, tagjaik egy részének közös volta, tudományterületüknek az Akadémián is egy osztályba sorolása kapcsolta és kapcsolja össze, hanem az egyetemi oktatásban való együttindulása (lásd följebb), későbbi egymásrautaltsága, valamint kutatási tárgyak és ez utóbbinak erős etnikai kötöttsége a nyelv, tudniillik a magyar anyanyelv révén. Ugyanis egyfelől az irodalom sajátos nyelvhasználati tartományként a nyelvészetnek is (több szempontból fontos) kutatási területe, másfelől az irodalomnak a nyelvhez kötöttsége miatt az irodalomtudomány nem kerülheti meg a saját szempontjai szerint releváns, elsősorban az esztétikumot hordozó nyelvi vonatkozásokkal való foglalkozást. Van vagy lehet tehát mit tanulnia mindegyik tudományagnak a másiktól. Megemlítendő a magyarság identitástudatának alakításában, fenntartásában való szerepük és művelőiknek ilyen irányú felelőssége is.

A szóban forgó társaság-alapítások a kor uralkodó eszméire vezethetők vissza. E tekintetben lényegében nincs is különbség közöttük. A tudománnyal foglalkozók szakmai társaságokba való összefogásával azt a célt követték, hogy mind a tudományok egyetemes, mind pedig a polgárosodás nemzeti fejlődését elősegítsék. A társaság-alapítók a kor eszméire, tudniillik az emberi haladásba vetett hitre s a művelődés demokratizmusát hirdető bizalomra támaszkodtak. A tudományos megismerés szabadsága és sürgető feladata, valamint a helyi, így a nemzeti közösségek kulturális öröksége óvásának, számbavételének, dokumentálásának kötelessége meggyőződéssel vallott és vállalt elvi alapállásuk volt⁶ (a néprajz vonatkozásában lásd⁷; a magyar értelmiség szerepére az irodalom ismeretének terjesztésében lásd⁸). Megmutatkozik ez a mi két társaságunk feladat kijelölésében is.

² EMBER Győző, *A Magyar Történelmi Társulat száz éve*, Századok, 1967, 1140–1169; GLATZ Ferenc, *A Magyar Történelmi Társulat megalakulásának története*, Századok, 1967, 233–267; MANN Miklós, *Kiemelkedő személyek, kiemelkedő teljesítmények a Történelmi Társulat történetében*, Magyar Tudomány, 2009/2, 138–142; NAGY László, *A Magyar Történelmi Társulat történetének forrásai*, Magyar Tudomány, 2009/2, 160–167; OROSZ István, *A Magyar Történelmi Társulat útja a kiegyezéstől a rendszerváltásig*, Magyar Tudomány, 2009/2, 132–137.

³ KÓSA László, *A magyar néprajz tudománytörténete*, Bp., Gondolat, 1989a; Uő., *A Magyar Néprajzi Társaság százéves története (1889–1989)*, Bp., A Magyar Néprajzi Társaság és a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, 1989b.

⁴ KISS Jenő, *Százéves a Magyar Nyelvtudományi Társaság*, Magyar Nyelv, 2005/1, 7.

⁵ PINTÉR Jenő, *A Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalapítása*, Irodalomtörténet, 1937, 1–8.

⁶ BENKŐ LORÁND, *Múlt, jelen és jövő Társaságunk életében*, Magyar Nyelv, 1980/1, 257.

⁷ KÓSA László, *Nemesek, polgárok, parasztok*, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 2003, 465.

⁸ SIPOS Lajos, *Beüthy Zsoltól Lukács Györgyig. Az Irodalomtörténeti Társaság történetéről*, Irodalomtörténet, 1982, 418.

A tudománytörténészek közül többen is megemlítik, hogy az irodalom kutatói és a nyelvészek a többiekhez képest később hozták létre tudományos társaságukat. Ez igaz. Megvolt azonban ennek az előnye is: nagyrészt kitaposott úton járhattak. Jól mutatja ezt a szervezeti felépítésükben mutatkozó többrendbeli azonosság és hasonlóság a korábbiakkal. Horváth János pontosan fogalmazott: a „Természettudományi Társulat korszerű szükségleteiből kisarjadt eszme teremti meg a Magyar Nyelvtudományi Társaságot”.⁹ (Horváth János Gombocz ajánlásával lett a Magyar Nyelvtudományi Társaság tagja, az üléseket rendszeresen látogatta, a társaság folyóiratában, a Magyar Nyelvben pedig gyakran publikált.) A példakövetés szükségessége morális, egyszersmind praktikus érvként szerepel a Magyar Irodalomtörténeti Társaság előkészítésének egyik dokumentumában, mely az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlönyben *Felhívás a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalapítására* címmel jelent meg: „Hazánkban minden tudományszaknak megvan már a maga társulata: csak mi, a magyar irodalomtörténet munkásai nem tömörültünk még társas szervezetté”.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság alapítására 1903-ban felhívó közlemény a Társaság céljaként a következőket nevezi meg: „A magyar nyelvnek mennél teljesebb tudományos átkutatása, a nyelvészet eredményeinek népszerűsítése és a közönségben a magyar nyelvtudomány iránt az érdeklődés felébresztése”. Ez a nemes cél – persze mutatis mutandis – közös mindegyik tudományos társaságban, s mindegyikben fejtörést is okozott (s okoz mind a mai napig). Arról a dilemmáról van szó, amelyről Horváth János 1912-es titkári jelentésében szolt a következőképpen:

a tudományos munkásságnak ez a neme [tudniillik a professzionális tudományos kutatás], mennél határozottabb és mennél szakszerűbb: annál messzebbre távolodik a közérdekűsegtől, annál hozzáférhetetlenebbé válik az irodalom iránt érdeklődő, de annak történetét szaktudományként nem gyakorló, laikus műveltek részére. Természetes, hasznos, sőt szükséges menete ez minden tudományszak fejlődésének: de annál sürgősebben kell gondoskodni arról, hogy lényeges eredményeik, kellő megvilágítással, s élvezhető formában, eljussanak azokhoz, akik érdeklődnek irántuk, mint az egyetemes műveltségnek fontos elemei iránt [...] Nem »népszerűsítés« ez, nem devalválása ez a tudománynak. Ellenkezőleg! Csak szükségszerű fejleménye, betetőzése magának a szaktudománynak is; a gondolat felsőbb egységébe olvasztása, s az egyetemes műveltség szempontjából való értékelése a szakmunka során felhalmozott nyers anyagnak. A közműveltség szempontjából pedig a tudomány teljesebb értéke ott kezdődik, mikor eredményei, gondolattá érlelten, minden művelt embernek, vagy gyakorlatilag érvényesülve, az egész társadalomnak közös osztályrészévé válhatnak [...] ¹⁰

Íme az uralkodó eszme, a használni akarás, amely a kor jeles tudósai éthoszának az alapja volt! Eszünkbe juthat – minthogy Gombocz Zoltán és Horváth János neve is szóba került már – az Eötvös Collegiumnak és szellemiségének a magyar nyelv- és

⁹ HORVÁTH János, 1918 június 29. = *Emlék Szily Kálmánnak, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnökének nyolczvanadik születésnapja alkalmából*, írták a Magyar Nyelv dolgozótársai, Bp., Hornyánszky Könyvnyomda, 1918, 5.

¹⁰ HORVÁTH János, *Titkári jelentés*, Irodalomtörténet, 1912, 204–205.

irodalomtudomány történetében, tudniillik a tudósképzésben játszott fontos szerepe, illetőleg az egy köszöntő levélben olvasható közös szemléleti alap, amelyet Gombocz Zoltán, Horváth János és Szabó Miklós fogalmazott meg 1932-ben Kodály 50. születésnapja alkalmából az Eötvös Collegium Volt Tagjainak Szövetsége nevében¹¹. Miként Eötvös Lorándnak és munkatársainak az a szándéka is, „hogy a Világos után osztrák tartománnyá süllyesztett ország oktatásügyének kusza szövevényébe importált civilizátorok távoztával lassan feladataira és lehetőségeire eszmélő honi tudományosságunk tapogatózásai nyomán közoktatásunk is levetkezze elmaradottságát és provincializmusát”.¹²

Az Irodalomtörténeti Társaságra vonatkozóan az immár szakspecifikus, részletesebb feladatkijelölést Négyesy László végezte el, 1913. évi elnöki megnyitó beszédében, hármas tudományos feladatkört jelölve meg: az anyaggyűjtést, a kritikai kiadások és magyarázatok készítését s monografikus feldolgozásokat, illetőleg általában a kutatásokat. Ez utóbbiakba beleértette az összehasonlító irodalomtörténeti vizsgálatokat is, mondván: „Alig van irodalmunkban fontos jelenség, melynek megítéléséhez ne lennének szükségesek az egyetemes irodalmi szempontok, melyen ne volna érezhető egyetemes irodalmi folyamatok közrehatása”.¹³

Mindkét társaság azonos alapcélokat követett, mindegyik a maga területén és eszközeivel igyekezett megfelelni a magával szemben támasztott elvárásoknak. Mindegyiknek az élete ugyanazon tágabb társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális körülmények között zajlott, így sorsuk is hasonlóan alakult. Mindkettő a már említett, korabeli szellemiség szülötte, mindkettő dinamikus, több-kevesebb romantikus lendülettel és kellő szervezettséggel indul, s nagy számban csatlakoznak hozzájuk az érdeklődők. A meglepően gyorsan az ezret is megközelítő s tagdíját rendszeresen fizető tagság léte jelenti a visszaigazolást, hogy igény volt mindkét társaságra, hogy szélesebb érdeklődésnek és igényeknek is megfelelték. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóiratára, az Irodalomtörténetre is sorjáznak az intézményi előfizetések 1912-ben. Néhány találmányra kiragadott példa: Budapest 84, Arad és Kolozsvár 5–5, Pozsony 4, Besztercebánya és Sopron 3–3, Debrecen, Érsekújvár, Nagykikinda, Székelyudvarhely, Szabadka 2–2, Beregszász és Kisújszállás 1–1. Erre a nagyjából az I. világháborúig tartó időszakra az jellemző, hogy kedvezőek voltak a külső és a belső feltételek. Az akkori Magyarország az egész Kárpát-medencei magyarság otthonaként a Monarchia kisglobális világában volt, s gondjai ellenére összességében a gazdasági és civilizációs fölemelkedés idejét élte, a külfölddel szerves és szoros gazdasági, kulturális és tudományos kapcsolatokat tartva fenn.

A lendületes indulást az alapítók bölcs előrelátása, a kiváló szervezés, a valóban tömeges támogató figyelem és érdeklődés, az anyanyelvnek és az anyanyelvi iroda-

¹¹ KOROMPAY H. JÁNOS, *Horváth János és Kodály Zoltán barátságának dokumentumai = Klárisok. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*, szerk. CSISZÁR GÁBOR és DARVAS ANIKÓ, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Bp., 2011, 22.

¹² BORZSÁK ISTVÁN, *Laudes Collegii Eötvösiani = Magyar örökség. Laudációk könyve 2001–2005*, szerk. POPRÁDY GÉZA, Bp., 2009, Magyar Örökség és Európa Egyesület, II, 314–315.

¹³ NÉGYESY LÁSZLÓ, *Elnöki megnyitó beszéd*, Irodalomtörténet, 1913, 198.

lomnak az ügye mellé állás tette lehetővé (amely bőkezű egyéni adományok formájában is megnyilvánult). Szily Kálmán társasági elnökként az akkori hangulatot jól tükröző és reális véleményt fogalmazott meg: „Szégyenletesnek tartottuk volna, hogy itt Magyarországon a magyar nyelv művelésére alakult társaság összekéregedett segélyekből éldegéljen”.¹⁴

A súlyos gondok az I. világháború végével jelentkeztek: mindkét társaság számára nehéz évek következtek. Sipos Lajos az Irodalomtörténeti Társaságról szólva „társaságunk lassú sorvadása”-t említi.¹⁵ A trianoni békediktátum ugyanis felszámolta a tágabb érdeklődés közvetlen ösztönzőit. A meritőbázis nagy fokú csökkenését, kényszerű beszűkülést, gazdasági és társadalomlélektani traumákat, a múltba fordulást, védekező-igazoló attitűdöt és reflexeket váltott ki, erősítette az etnocentrizmust, s nem kedvezett a kívülről jövő hatásoknak.¹⁶ Sipos Lajos úgy látja, hogy „a tanárság érdeklődésének megcsappanásával, a munkából kiállókkal és az Irodalomtudományi Társaság létrejöttével az Irodalomtörténeti Társaság munkája gyakorlatilag lehetetlenné vált”.¹⁷

Ami a II. világháború utáni időket illeti: az 1949-től az országra kényszerített egyoldalú szovjet orientáció a Nyugattól való elszigetelődéshez vezetett. A „fordulat éve”-vel a magyarországi tudományos gondolkodás szerves folyamata elsősorban az ideológiai nyomás és a Nyugattól való elzártság miatt sérülést szenvedett. Ezt jobban megérintette a nyelvtudományinál ideológiailag-politikailag érzékenyebb, exponáltabb irodalomtudomány. Lukács György így fogalmazott társasági elnöki székfoglalójában 1949-ben: „A Magyar Irodalomtörténeti Társaság újjáalakulása nem egyszerű irányváltozást jelent. A társaság munkájának csak akkor van létjogosultsága, ha középpontjába a magyar irodalomtörténet teljes és gyökeres revízióját helyezzük”.¹⁸ Pándi Pál pedig ezt mondta 1962-es főtitkári beszédében: „Ha a Társaság létének tényleges funkciója van a szellemi életben, akkor ezt előbb-utóbb kifejezi a költségvetés is. Ha pedig nincs, akkor ne is fejezze ki”.¹⁹ Ezekben az években kerül be a társasági alapszabályokba az a kitétel, hogy a tagoknak érvényesíteniük kell kutatásaikban „a haladó, marxista-leninista szemléletet és módszert” (ez a rendszerváltoztatás idején, 1989-ben került ki onnan). A tudományos feladatok elvégzése három pólusúvá vált. Az egyetemek és a két szóban forgó társaság mellett megjelent az Akadémia intézményeként a Nyelvtudományi Intézet és a Magyar Irodalomtörténeti Intézet, amelyek új típusú intézményként lehetővé tették a nagyobb összefogást, az erők koncentrációját igénylő feladatok elvégzését. Megvalósult a központi tudományirányítás, amely ideológiai irányítást is jelentett. Idővel azonban lazultak az ideológiai kötöttségek, a Nyugattal való kapcsolattartás lehetőségei

¹⁴ HORVÁTH JÁNOS, *1918 június 29.*, i. m., 7.

¹⁵ SIPOS Lajos, *Beöthy Zsoltól Lukács Györgyig*, i. m., 418.

¹⁶ BENKŐ LORÁND, *A „budapesti iskola”-ról*. Magyar Nyelv, 1991/1, 4, 11.

¹⁷ SIPOS Lajos, *Beöthy Zsoltól Lukács Györgyig*, i. m., 420.

¹⁸ LUKÁCS György, *Elnöki székfoglaló beszéd*, Irodalomtörténet, 1949, 1.

¹⁹ PÁNDI Pál, *A Magyar Irodalomtörténeti Társaság jubileumi közgyűlésének főtitkári megnyitója*, Irodalomtörténet, 1962, 366.

pedig bővültek. Megváltoztak a tudományos kutatás társadalmi, technikai és intézményi feltételei. Az elméleti nyitást radikális szemléleti változások kísérték, fokozatosan módszerbeli és tematikai sokszínűség alakult ki. A szűkebb diszciplínáknak megfelelő társulások, műhelyek jöttek létre, gomba módra megszorodtak a szakmai rendezvények, konferenciák, kongresszusok, tehát a szakmai nyilvánosság hazai és külföldi színterei és műfajai változatos gazdagságban állnak a szakemberek rendelkezésére. Dominánssá váltak a leíró kutatások. Megváltozott az élet- és szemléletmód, miként a technikai környezet is.

A két társaság a kezdeti időszak prosperálásához képest kényszerű anyagi visszafogottságban élte életét. Elhelyezést mindkettő a bölcsészkar épületében, a szaktanszékekhez kapcsolódva kapott – s így van ez ma is: egymással szomszédos két szobában van a két társaság adminisztrációja. Csak tagdíjakból nem lehetne működtetni egyiket sem (még akkor sem, ha a tagdíjbefizetési morállal jobban állnánk). Mindkét társaság nagyrészt ugyanabból a bázisból meríti tagságát: a magyartanárok köréből, valamint az irodalom- és nyelvtudományt hivatásszerűen művelők, illetőleg a doktori és egyetemi hallgatók köréből. Mindegyik említett tudományos társaság önkéntes alapon szerveződő, közérdekű, sőt közhasznú nonprofit szakmai társulás, amelynek tagjait az adott tudományág művelése mint közös hivatás, illetőleg az iránta való érdeklődés köt össze. Mint szervezetek nem hasonlíthatók sem egyetemi intézetekhez, sem tanszékekhez, sem akadémiai intézetekhez (a Nyelvtudományi Intézethez és a Magyar Irodalomtörténeti Intézethez sem), hiszen nem költségvetési szervek. Tudományos fórumokként határozhatók meg leginkább.²⁰ Létrejöttük, fennmaradásuk kizárólag tagjaiknak akaratából, hozzáállásából következett és következik.

A Trianon utáni sanyarú gazdasági helyzet miatt szorultak először rendszeres állami, azaz akadémiai támogatásra (így van ez ma is). A szóban forgó társaságokban állása csak az adminisztrátornak van. Társaságaink szerepe az akadémiai intézetek megalakulásával és az egyetemi, főiskolai szaktanszékek számának megnövekedésével a korábbiakhoz képest számottevően csökkent. A világ kitágulásával, a globális szakmai kommunikáció lehetőségeinek ugrásszerű megnövekedésével a lokális szakmai fórumoknak a szakmai ismeretszerzést és véleménycserét biztosító szerepe értelemsszerűen egyébként is csökken, illetőleg átrendeződik. Az egész környezet radikális változásai folyamatos önvizsgálatra kényszerítenek: milyen funkciókat lehet, kívánatos, kell betölteni a tudományos társaságoknak? Wéber Antal 1970-es főtítkári beszámolójában keserűen, s nem minden önirónia nélkül fogalmazott így: „Társaságunk [...] Feladatkörének [...] átalakulása a köztudatban azt a benyomást keltette, mintha az Irodalomtörténeti Társaság inkább csak kegyeletos megemlékezésekre és kisméretű koszorúk emléktáblák előtt való elhelyezésére alkalmas”.²¹ Az Irodalomismeret című folyóirat 2001. évi visszatekintő cikkében azt olvashatjuk, hogy „Összességében elmondható, hogy a 90 éves Magyar Irodalomtörténeti Társaság szerencsésen vészelte át az eltelt tizenöt év meghatározó társadalmi változásait,

²⁰ BENKŐ LORÁND, *Múlt, jelen és jövő Társaságunk életében*, Magyar Nyelv, 1980/3, 259.

²¹ WÉBER ANTAL, *Főtítkári beszámoló*, Irodalomtörténet [Új folyam II/1], 1970, 760.

illetve az abból adódó elbizonytalanodást, tudott alkalmazkodni az új világ követelményeihez. Ez a megújulási képesség a következő esztendőkből még határozottabb kell, hogy legyen, mert ez tartotta eddig is életben Társaságunkat, és ezután is ez lesz életetője”.²² Való igaz, mindkét társaság szó szerint átvészelt már nehéz időköt anyagi szempontból is (más társadalomtudományi társaságok is, a Magyar Történelmi Társulatra vonatkozólag lásd²³). Legyen szabad emlékeztetnem erre a Nyelvtudományi Társaság történetéből vett két idézettel. Gombocz Zoltán 1922. évi titkári jelentésében írta: „nem tudom elhinni, hogy a magyar közönség és Társulatunk tagjai [...] belenyugodhassanak abba, hogy egy Társulat, amely [...] buzgón és önzetlenül [...] szolgálta a nemzeti nyelv és a magyar tudomány ügyét, csúfosan kimúljon az annyszor hangoztatott magyar kultúrfölény nagyobb dicsőségére”.²⁴ Kniezsa István pedig az 1945. évi közgyűlés titkári beszámolójában mondta: „lehetetlen, hogy a magyar nyelv ügye az új Magyarországon közömbös legyen”.²⁵ Ehhez képest akár irigylésre méltó hírként is értelmezhető az 1970-es főtitkári jelentés (Telegdi Zsigmond) következő mondata: „az Akadémia 1970-re azt az összeget állította be költségvetési támogatásként, amely gazdasági ügyintézőnk alapbére és bérpótléka. Társaságunknak tehát arra kell törekednie, hogy bevételeit lehetőség szerint fokozza, mert működésének egész kiadásait magának a Társaságnak kell előteremtenie”.²⁶ Bárhog is vagyunk, a jövőre vonatkozóan tegyük világossá: mi azt sem tudnánk elhinni sem ma, 2011-ben, sem később, hogy a magyar nyelv és az ezen a nyelven születő irodalom, valamint kutatásuk közömbös lehetne valaha is ebben az országban, legyen bármilyen világ.

Az idei centenáriumnak több üzenete is van. Az egyik: kétségtelen tény, hogy mindkét társaságot megbecsülés illeti azért, hogy első száz évének bizonyos szakaszában fontos szerepet játszott a maga tudományának a történetében. Ez a legfontosabb. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság például meghatározó jelentőségű volt története első fél évszázadában a magyar nyelvtudományban.) A másik: a centenáriumi visszaemlékezés éppen emiatt nem maradhat csupán emlékező aktus. Szükség van mindkét társaság első száz évének a tudomány szak történetébe ágyazott, tény- és tárgyszerű, objektivitásra törekvő tudománytörténeti értékelésre – sőt, egyre időszerűbb azt mondanunk: felmutatására, tudatosítására is (Szathmári István már javában dolgozik a Nyelvtudományi Társaság történetének megírásán). Mert a múlt mindig szolgál tanulságokkal. Nem feledve persze azt, amit Benkő Loránd így fogalmazott meg a nyelvészek társasági centenáriumán: a Társaság „programját természetesen csak az adott kor viszonyaihoz, lehetőségeihez, igényeihez mérhetjük, mai ítélettel róla hiánysorolással szólni anakronizmus volna”.²⁷ A harmadik: atomizáló-

²² P. M. [Praznovszky Mihály], *Egy fejezet a Társaság történetéből*, Irodalomismeret, 2001/3–4, 92.

²³ OROSZ István, *A Magyar Történelmi Társulat útja a kiegyezéstől a rendszerváltásig*, Magyar Tudomány, 2009/2, 137.

²⁴ Magyar Nyelv, 1923, 103.

²⁵ Magyar Nyelv, 1946, 87.

²⁶ Magyar Nyelv, 1970, 515.

²⁷ BENKŐ LORÁND, *Tisztelet az alapítók emlékének.*, Magyar Nyelv, 2005/1, 6.

dó társadalmunkban, a tudományok részzakosodásának időszakában nem lebecsülendő társaságainknak a szakmai-emberi szolidaritást erősítő, illetőleg az ennek lehetőségét kínáló – Benkő Lorántól „személyes-összefogó” jelzővel említett – funkciója sem.

Ortega y Gasset spanyol gondolkodó szerint „egy intézmény virágkora ritkán szokta túlélni létrehozóik életét”.²⁸ A két szóban forgó társaságra gondolva sok igazság van ebben. Egy másik vélemény meg azt mondja: amely tudományos társulat megéri az első száz évet, az túl van a nagyobb nehézségeken. Márpedig ha ez igaz, akkor a Magyar Irodalomtörténeti Társaság bizakodással vághat neki második évszázadának.

Dolgozatomat Szily Kálmán idézésével zárom: ő a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnökeként 1911-ben, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság születésének évében derűs optimizmussal ezt mondta: „Égboltunk [tudniillik a Társaságé és folyóiratáé] tiszta, s a jelen szép kilátást nyújt a jövőre. Minket pedig, a Társaság tisztviselőit megnyugtat az a jóleső tudat, hogy nem fáradunk hiába”.²⁹

Azt kívánom a centenáriumát ünneplő Magyar Irodalomtörténeti Társaság vezetésének és egész tagságának, hogy legyen okuk gyakran mondani, amit Szily Kálmán mondott száz évvel ezelőtt.

²⁸ Idézve: Irodalomtörténet, 1982, 404.

²⁹ Magyar Nyelv, 1911, 236.